

کتاب

و کتاب

بهای نسخه‌های خطی

ایرج افشار

در نسخه‌های خطی، درباره بهای کتاب - یعنی بهای خرید و فروش نسخه‌ها، نه بهای تمام شده آنها - یادداشتهایی از برخی مالکان و خریداران می‌بینیم که گاهی بدون تاریخ و گاهی با تاریخ‌اند. شماری از این موارد عبارت‌اند از:

۱. ۱۰۴۰ ق، قاسم بن امیراحمد روحی، روض الازهار را به چهار دینار، یک بستو روغن و یک بستو عسل، خریده است. بستو عبارت بوده است از ظرفی سفالی یا چوبی، نظیر مرتبان. همین نسخه در سال ۱۰۸۶ ق از شیخ علی دلّال بیضایی، به ۳۵۰ پول نقره فروخته شده است. شماره ۳۹۳۶، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۲. ۱۰۶۸ ق، المقنعة، تألیف شیخ مفید، مورخ ۹۶۹، چهار هزار دینار. شماره ۸۲۰۳، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۳. ۱۰۸۳ ق، لغت فارسی به فارسی، یک تومان. شماره ۳۲۳۲، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۴. ۱۰۹۷ ق، مجموعه مورخ ۱۰۰۷، چهار روپیه. شماره ۲۸۲۹، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۵. ۱۱۰۱ ق، الوافی، پنج هزار دینار. شماره ۶۸۱۱، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۶. ۱۱۰۹ ق، مجموعه شماره ۷۵۴۶، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، پانصد دینار.

۷. ۱۱۱۳ ق، تفصیل وسائل الشیعه، سه تومان. شماره ۶۷۱۵، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۸. ۱۱۲۳ ق، جلاء العیون، یک تومان. شماره ۸۱۴۰، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۹. ۱۱۳۶ ق، تفصیل وسائل الشیعه، پنج تومان. شماره ۶۷۱۶، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۱۰. ۱۱۴۳ ق، تفصیل وسائل الشیعه، سه تومان. شماره ۶۶۶۰، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۱۱. ۱۱۵۰ ق، کتاب من لا یحضره الفقیه، ۱۴۵۰ دینار. شماره ۶۶۴۲، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۱۲. ۱۱۵۱ ق، نسبنامه صفوی، پانصد دینار. شماره ۳۴۲۷، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۱۳. ۱۱۸۸ ق، مسالک و ممالک، تألیف صاعد جرجانی، سیصد دینار. شماره ۶۸۲۴، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۱۴. ۱۱۸۹ ق، رساله امامت، مورخ ۱۰۶۵، ۲۲۵۰ دینار. شماره ۷۴۹، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۱۵. ۱۱۹۱ ق، شرح مختصر نافع، ۴۵ محمدیه حویزا. شماره ۶۵۹۸، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

۱۶. ۱۲۱۱ ق، حاشیه انوار التنزیل، مورخ ۱۰۶۲، فروشنده: ملا جعفر رشتی، ۵۲۵۰ دینار. شماره ۲۶۵۵، کتابخانه ملک.

۱۷. ۱۲۲۶ ق، ذخیره خوارزمشاهی، خط قرن هشتم، پنج هزار دینار. شماره ۴۷۷۲، کتابخانه ملک.

۱۸. ۱۲۳۲ ق، المعجم فی آثار ملوک العجم، مورخ ۱۲۳۱، سه تومان. شماره ۱۵۲۷، کتابخانه مدرسه سپهسالار.

۱۹. ۱۲۴۴ ق، تذكرة الفقهاء، دوازده تومان. شماره ۶۲۴۵، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۰. ۱۲۴۶ ق، الحدائق الناضرة، شش هزار دینار. شماره ۵۳۵۱، کتابخانه ملک.
۲۱. ۱۲۵۸ ق، مجموعه دارای عرض، مورخ ۱۱۰۷، ۷۳۰۰ دینار. شماره ۴۵۹۴، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۲. ۱۲۶۹ ق، آینه حنما، هشت ریال سلطانی ۲۸ نخودی. شماره ۶۹۱۷، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۳. ۱۲۶۹ ق، خلاصة الاقوال، سه ریال ۲۸ نخودی. شماره ۷۱۷۰، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۴. ۱۲۶۹ ق، الرعاية في دراية الحديث، دو ریال. شماره ۷۱۳۸، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۵. ۱۲۷۷ ق، دیوان جامی، مورخ ۱۰۵۲، سه تومان. شماره ۵۹۴۲، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۶. ۱۲۸۶ ق، الادوار درموی، یک تومان. شماره ۸۲۴۹، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۷. ۱۲۹۹ ق، حاشیه تهذیب، مورخ قرن یازدهم، هزار دینار. شماره ۳۵۲۴، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۸. ۱۳۰۳ ق، قانون، مورخ ۹۸۴، سه تومان. شماره ۸۲۰۲، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۲۹. ۱۳۲۵ ق، مجموعه مورخ ۱۰۹۶، پانصد دینار. شماره ۴۶۹۶، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۳۰. ۱۳۲۱ ق، ترجمه منهاج الدین، مورخ ۸۳۶، سه تومان و ۴۰۰۵ شاهی. شماره ۸۲۰۶، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۳۱. ۱۳۲۲ ق، تحریر اصول اقلیدس، مورخ ۹۹۳، دو تومان و پنج قران. شماره ۶۳۸۶، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
- گاه شرایط و قرارهای خاصی برای خرید و فروش کتاب نظر گرفته می‌شد، و احیاناً به جای وجه نقد، در قبال خرید کتاب جنسی پرداخت می‌شد. چنان که در سال ۱۰۴۰ ق نسخه‌ای به چهار دینار و یک بستو روغن و یک بستو عسل خریده شد. از این‌گونه موارد است:
۱. اربعین رازی، شماره ۱۷۹۱، کتابخانه مرعشی. دارای یادداشتی است که معاوضه آن را نشان می‌دهد.
۲. ۹۸۲ ق، انتقال نسخه تحریر الاحکام الشرعية در قبال مزد حج. شماره ۴۵، آستانه حضرت عبدالعظیم (ع).
۳. مجموعه‌ای را کسی در مقابل چهار فتحعلی شاهی به مهدی بخشیده است. شماره ۴۴۰۷، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۴. مصیبتنامه عطار، مورخ ۱۰۳۵ ق، شماره ۸۸۲۶۵، دانشگاه لس آنجلس. بهاءالدین موسوی آن را از آخوند ملاًعلی میرزای مؤذن، به ده من گندم خریده است.
۵. برهان الکفایة، مورخ ۱۲۲۸ ق، نسخه مجلس شورای اسلامی. مالک: محمدجعفر قاجار.
- نسخه‌هایی هم وجود دارد که قیمتشان ذکر شده، ولی تاریخ خرید و فروش آنها مشخص نیست. از این قبیل:
۱. احکام القرانات، مورخ ۸۲۶ ق، ۲۳۰۰ دینار. شماره ۳۹۰۶، کتابخانه ملک.
۲. الارشاد، شماره ۶۴۰۵، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۳. بحار الانوار، یک تومان و چهار قران. شماره ۶۸۱۴، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۴. مجموعه، خط قرن یازدهم، چهارصد دینار. شماره ۷۰۲۳، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۵. مجموعه العجائب، خط قرن یازدهم، ۱۱۰۰ دینار. شماره ۲۹۵۹، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
۶. جوامع الحکایات، ۱۵۰ روپیه. شماره ۱۸۳، کتابخانه مونیخ.
۷. دیوان اهلی، مذهب قرن دوازدهم. مجموعه دکتر رضا صحت که احتمالاً در آستان قدس است. این یادداشت در آن آمده است: «ده برگی چهار صد بیت، ده چهار صد تا چهار هزار تا، سه چهار هزار تا دوازده هزار تا، ۴۱ برگ هم دارد. سه هزار و ششصد بیت، که تخمیناً مجموع سی هزار و هشت، و ششصد بیت علاوه است. اقل اجرت اگر حساب کنند، پانزده تومان و چیزی علاوه می‌شود و به قدر پنج تومان هم تذهیب و کاغذ بیشتر دارد.»
۸. روضة الاحباب، نورجهان آن را به ۱۵۰۰ روپیه خریده و به ظفرخان، برادر خود، بخشیده است. شماره ۸۰، مجموعه فرهاد معتمد.
۹. الروضة البهية، پنج هزار دینار. شماره ۷۷۲۷، کتابخانه مرکزی

- دانشگاه تهران.
۱۰. شرح اللباب، مورخ ۸۲۷ق، ۲۵ ریال. شماره ۶۶۶۸، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
  ۱۱. مجموعه مورخ ۱۰۷۰ق، ۲۱۵۰ دینار. شماره ۶۸۲۵، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
  ۱۲. مجموعه قرن دوازدهم، دو ریال. شماره ۷۱۳۰، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
  ۱۳. مجموعه مورخ ۱۰۱۵ق، هشتصد دینار. شماره ۳۲۰۵، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
  ۱۴. مجموعه مورخ ۱۰۲۴ق، ۸۵۰ دینار. شماره ۴۴۴۸، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
  ۱۵. مطالع الانوار، مورخ ۶۷۰ق، هشت هزار دینار و ده شاهی. شماره ۶۸۵۰، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
  ۱۶. الذهب الابریزالمحمر، چهار هزار دینار. شماره ۴۴۶۲، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
  ۱۷. الایات الحسان المحرده، یک لیره. شماره ۲۹۲۹، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
- تقویم نسخه‌ها در طول زمان، با توجه به خصایص معنوی و جسمی نسخه انجام می‌شد. مقومین و کتابشاسان و دلآلان کتاب، معمولاً موارد زیر را در نظر می‌گرفته‌اند:
۱. کمیابی نسخه؛
  ۲. مضبوط بودن نسخه، از حیث صحت ضبط و اسلوب رسم الخط و دقت در تحریر و حفظ فواصل؛
۳. آراستگی و کیفیت عمومی نسخه؛
  ۴. مقدار و نوع کتابت و کاتب. اگر کاتب دانشمند بوده و یا خوشنویس بوده، بهای کتاب بیشتر بود. اگر نسخه به خط مؤلف بود، حکم دیگری داشت؛
  ۵. حجم نسخه و نوع کاغذ آن؛
  ۶. تذهیب و شعر و آرایشهای دیگر، مانند جدول داشتن و متن و حاشیه بودن، نسخه‌های سرلوح و ترنج و شمسه و ...؛
  ۷. تجلید و صحافی؛
  ۸. نسخه از آن چه کسی بوده، و سیر تاریخی آن، از حیث یادداشتهای الحاقی به آن؛
  ۹. نسخه‌های مقابله شده و یا دارای اجازه، که ارزش بیشتری داشتند؛
  ۱۰. تصرفات و دستخوردگی در رقم کتابت پایانی نسخه، به قصد قدیمی جلوه دادن نسخه یا مقاصد دیگر، که طبعاً سبب کم شدن ارزش نسخه می‌شود؛
  ۱۱. تکمیل شدگی نسخه به مناسبت افتادگی اوراق یا علل دیگر؛
- یادآوری می‌شود که نسخه‌هایی در کتابخانه‌ها هست که در آنها تعداد ایات ذکر شده است و ظاهراً به این منظور بوده است که بتوان به آسانی بهای کتابت آن را تخمین زد، زیرا در قدیم مرسوم بود که دستمزد کتابت به‌طور سطری داده می‌شد.